

דרישבוני

פרשת שלח, תשע"ח, מספר 1272

מה מבקשת התורה ללמד באמצעות סיפור המקושש?

חגי גולן

מדובר היה ביציאה מחוץ לתחום שבת. מפני שהעצים אינם מצויים במדבר, יצא המקושש מחוץ לתחום, וזה אינו אחד מאבות המלאכה.

ג. האם משה חיכה להנחיה מאת ה' רק כדי לדעת באיזו דרך יש להוציא את המקושש להורג? אם נדייק בפסוקים, התורה אינה אומרת שלא ידעו כיצד להוציאו להורג, אלא: "כי לא פָּרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ" (פס' לב). דהיינו, לפני משה עמדה כנראה שאלה מהותית, כיצד יש לדון במקרה כזה.

ד. האם תכלית הסיפור היא הוראת הדין, שמחלל שבת דינו בסקילה? בסיפור המקלל (וי' כד-יטו), לאחר הוראת הדין להוציאו להורג, מופיעה פסקה ההופכת את ההוראה הפרטנית לדין כללי:

וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר, אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֶ-לֹהֵיוֹ וְנָשָׂא חֲטָאוֹ. וְנִקְבַּשׁ שֵׁם ה' מוֹת יוֹמָת רְגוּם יִרְגְּמוּ בוֹ כָּל הָעֵדָה, כְּגַר כְּאֲזַרְח בְּנִקְבוֹ שֵׁם יוֹמָת (שם טו-טז).

ואילו בסיפור המקושש נעדרת פסקה מעין זו.

ה. למה בחרה התורה להביא את סיפורו במקום זה? סיפור המקושש מופיע לאחר סיפור המרגלים, בתוך רצף של מצוות. לאחר פירוט דיני מנחות ודיני קורבנות השגגה, בא דין העושה בזדון:

וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיַד רִמָּה מִן הָאֲזַרְח וּמִן הַגֵּר, אֶת ה' הוּא מְגִדְךָ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקְרֵב עִמָּה. כִּי דָבַר ה' בְּזֶה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הַפֶּר הַכֶּרֶת תִּכְרֹת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עוֹנָה בָּה (במ' טו-ל-לא).

כאן בא סיפור המקושש, ולאחריו באה מצוות ציצית. שיבוץ זה של הסיפור אינו ברור ואומר דרשני.

אני מבקש להציע כאן, שתכליתו של סיפור זה לקרוא למתינות בדין והימנעות מ"משפט שדה" ציבורי. התורה מספרת: "וַיְהִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מִקְשָׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת. וַיִּקְרְבוּ אֹתוֹ הַמִּצְאִים אֹתוֹ מִקְשָׁשׁ עֵצִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל הָעֵדָה" (פס' לב-לג). מה עניינה של כל העדה כאן, מדוע לא אל משה בלבד? לכאורה זהו סיפור של ציפייה למשפט קצר שסופו ידוע מראש – גזר דין מוות. ואולי יש בו אפילו שמץ מן ההנאה שבפומביות: הנה מצאנו איש החייב מוות, הבה נקיים את הוצאתו להורג.

לקראת סופה של פרשתנו, התורה מביאה סיפור שמקצת מאפייניו מעוררים תמיהות: מסופר על אדם מישראל, שנמצא מקושש עצים ביום השבת, הובא אל משה ואל אהרון לבירור דינו, והללו לא פסקו דין, אלא הניחו אותו במשמר, והמתינו להנחיה מאת ה'. לאחר שנאמר להם שיש להוציאו להורג בסקילה, הם אכן ביצעו זאת (במ' טו-לב-לו).

הגמרא במסכת שבת, הספרי, ילקוט שמעוני ופרשני ימי הביניים מבינים, שהיה ברור למשה שדינו של המקושש הוא דין מוות, ורק היה להם ספק באיזו דרך יש להוציאו להורג. הם רואים בסיפור הזה מקבילה לסיפור הריגתו של המקלל¹. אולם יש גם קולות המניחים תשתית להסתכלות אחרת על הסיפור ועל תכליתו.

קריאה זהירה מעלה בפנינו כמה שאלות:

א. האם ההימנעות מציון שם המקושש היא טכנית או מהותית? לדעתו של רבי יהודה בן בתירא בחרה התורה במודע שלא לנקוב בשם המקושש:

תנו רבנן: מקושש זה צלפחד, וכן הוא אומר "וַיְהִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ [מקשש עצים ביום השבת]" (במ' טו:לב), ולהלן הוא אומר "אָבִינוּ מֵת בְּמִדְבַּר" (במ' כז:ג). מה להלן צלפחד - אף כאן צלפחד, דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יהודה בן בתירא: עקיבא! בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין: אם כדברך - התורה כיסתו, ואתה מגלה אותו? ואם לאו - אתה מוציא לעז על אותו צדיק!²

ב. מה מהות העבירה? בגמרא שם ישנן שלוש דעות שונות, המייחסות את מעשהו לשלוש מלאכות מל"ט אבות מלאכה, שהעובר עליהן דינו מוות. אברבנאל מציע שיטה רביעית:³ לדעתו,

* חגי גולן, מורה דרך, עורך ומפיק. שימש שנים רבות עורך ראשי של "מערכות" – בית הוצאה לאור של צה"ל.

** אבינו משה גולן ז"ל, אוהב תורה ומרביצה ברבים, הלך לעולמו לפני חצי יובל שנים. תהי רשימה זו לעילוי נשמתו.

¹ בבלי שבת צו ע"ב; ספרי על טו:לב; רש"י, רשב"ם וחזקוני לפסוק לד; ילקוט שמעוני רמז תשנ, פד.

² שבת צו ע"ב; ונוסח דומה בספרי על פרשייה זו.

³ פירוש אברבנאל לבמ' טו:לב, הוצאת בני ארבל, ירושלים תשכ"ד, עמ' פד.

אני סבור, שבאמצעות הסיפור רצתה התורה להדגיש בפנינו את המתח ואת השוני שבין מעשים בוטים, שדינם הוצאה להורג, לבין מעשים שנראים בוטים באותה המידה, אולם דינם בידי שמיים. בפרשה הקודמת לסיפור המקושש, העוסקת בעברייני העושה ביד רמה, מודגש כי מדובר בכל אדם "מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר", אבל דין כולם בכרת; דינם בידי שמיים ולא בידי אדם.⁷ בפרשת המקושש, הסיפור מוביל אותנו לציפייה לגזר דין ברור ומהיר. אבל ההמתנה שגוזר משה היא העושה את ההבדל. אף על פי שהדין בסופו של דבר הוא הוצאה להורג בסקילה, זו הוראה המתייחדת למקרה הזה, ואינה מבקשת להיות דוגמה שממנה יכולים לגזור בנקל את הדין במקרים דומים. גם מול לחץ ציבורי, באמצעות הבאת הנאשם בעיצומו של יום השבת אל מול כל העדה, משה אינו ממחר לפסוק. ומכיוון שיש לו ספק מהו הדין הנכון למקרה המסוים הזה, הוא בוחר להמתין ולשאול את פי ה'.

אפשר שיש בדרך זו להציע גם קריאה נוספת בפרשת ציצית, הבאה מיד לאחר סיפור המקושש. בפרשת ציצית נאמר: "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם זֵנִים אַחֲרֵיהֶם, לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֵת כָּל מִצְוֹתַי" (במ' טו:לז-מא). אין בפרשייה זו ביאור הדברים שהלב והעיניים מכוונים אליהם, ואנו אמורים שלא ללכת בעקבותיהם. אפשר אם כן להבין, שההנחיה היא שלא לחרוץ דין בעקבות מה שנראה לכאורה לעינינו כעבירה, ולא ללכת אחרי נטיית הלב הרוצה משפט חד ומהיר. יש לברר היטב מהי מצוות ה' בנושא הנדון, ואותה יש ליישם.

בעבורנו, כבר שנים רבות שדיבור גלוי של ה' אינו נפרץ, ואין בידינו אמצעי שיכול להביא תשובות נחרצות לכל שאלה. אולם החובה החברתית והציבורית להיות מתונים בדין, ולהמתין בסבלנות לביור כל מקרה לפרטיו, נשארת נכונה גם כיום, והיא דרך ההתנהגות שהתורה מצווה אותנו לאמץ.

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור

על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון

⁷ השימוש שהתורה עושה בסיפור הזה דומה לשימוש שהתלמוד עושה בסיפורים להצגת מצבים מורכבים, שבהם אין דין חלוט. ראו בספרו של הרב יהודה ברנדס, *אגדה למעשה*, ירושלים 2005, עמ' 11-14.

תגובתו של משה מצננת את הרוחות. למשה לא ברור, אם מה שנראה לכאורה כמקרה ברור של גזר דין מוות, הוא אכן כזה, והוא מחכה להוראת ה'. איננו יודעים מה הייתה השאלה שבה התחבט משה, ואשר נראתה לו ככזאת המחייבת בקשת הדרכה מאת ה'. אולם אפשר להעלות בעניין זה כמה השערות: למשה היה ברור, כמובן, מה היה בפועל מעשהו של האיש, אבל אברבנאל מעלה את האפשרות שלא היה ברור לו אם מחלל שבת דינו בידי שמיים או בידי אדם. אפשרות מעין זו עשויה הייתה להיווצר בהשפעת הנסיבות. המדרש מציג את האפשרות שהמקושש התכוון לשם שמיים: "שהיו אומרים ישראל: כיוון שנגזר עליהם שלא להיכנס לארץ ממעשה המרגלים, שוב אין מחוייבין במצוות. עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים (שהחייב במצוות עומד בתוקפו)".⁴

הרבנית שרון רימון מציעה את הצד הנגדי במצב הזה.⁵ לפי הצעתה המקושש עצמו ייצג דעה, שהתפשטה בעם אחרי גזירת השהייה במדבר: הברית עם ה' נותקה, ולכן אין העם מחויב עוד במצוות.

על פי שני התרחישים הללו עמדה בפני משה האפשרות שיש לדון את המקושש כחייב כרת, שדינו בידי שמיים. כך עולה, לכאורה, מהפסקה הקודמת לעניין המקושש, שבה נאמר – "וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיַד רְמָה מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר אֵת ה' הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ" (במ' טו:ל). קישור זה בין הפרשיות מציע רמב"ן בפירושו לפסוק ל'.

בנוסף לכל האמור לעיל, גם כשהתורה מספרת שדינו אכן יצא לסקילה, לא מוצמדת לכך הוראה הבאה ללמד שזהו הדין לכל המקרים מעין זה, בדומה להוראה שבאה לאחר פסיקת דינו של המקלל. לכן נראה שהלקח מפרשייה זו אינו פרסום הלכה בתחום הלכות השבת.

נראה שהמסר הוא הפוך: הדין שנקבע פה הוא דין פרטי למקרה המיוחד הזה, אבל המסר הוא מקיף - גם במקרים הנראים לכאורה ברורים מאליהם, יש לברר ולבדוק את פרטי המקרה, ולבחון מהו הדין הנכון. את הביורור היסודי יש ליישם בכל התחומים, בקפדנות וללא רגשנות: "לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול" (וי' יט:טו).⁶

⁴ מובא בתורה שלמה במדבר, עמ' ריא סעיף קצו.

⁵ אתר [בית המדרש הווירטואלי](#) של ישיבת הר עציון.

⁶ התורה אינה נמנעת מלנקוב בשמו של עברייני, בין אם הוא משולי החברה ובין אם הוא נשוא פנים. כך אנו מוצאים, שהן בפרשת המקלל, שהיה ככל הנראה משולי החברה, והן בחטא בעל פעור, שבו החוטא היה נשיא בית אב, לא היססה התורה לנקוב בשם: בפרשת המקלל אנו מוצאים, שבנוסף לציון שמו נאמר גם שהיה בן אישה ישראלית ואיש מצרי, ואפשר להבין שהיה משולי החברה. מן הצד השני, בחטא בעל פעור, לא נרתעה התורה מלנקוב בשמו של העברייני, שהיה "נשיא בית אב לשמעוני".